

Т.М. Квятко, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка

**СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «ЕФЕКТИВНІСТЬ»
ТА «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ»: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕНЬ, ЗАГАЛЬНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

Постановка проблеми. Економічна діяльність спрямована на задоволення потреб як окремих суб'єктів так і суспільства в цілому. Невід'ємною складовою та основою економічної діяльності незалежно від типу розвитку соціально-економічних систем та їх особливостей є процес виробництва, важливою характеристикою результативності якого є ефективність. При цьому варто зауважити, що процес виробництва не є самоціллю господарюючого суб'єкта, його здійснюють заради отримання певного результату, який створює ефект, що відображає співвідношення результату з витратами на його створення. Причому відокремлена соціально-економічна система як суб'єкт економічної діяльності, як правило, утворює три типи взаємовідносин з іншими об'єктами та системами, мова йде про відносини обміну, конкуренції та співробітництва. Відповідно, рівень їх інтенсивності та раціональності використання з метою отримання позитивних ефектів від основної діяльності визначає ступінь реалізації потенціалу суб'єкта відносин щодо отримання економічної вигоди від здійснення вказаної діяльності.

До найбільш вживаних категорій оцінювання розвитку економічної системи належить і «конкурентоспроможність», яка розглядається на різних рівнях та є одним із постійно діючих факторів її розвитку. І хоча поняття конкурентоспроможності не має єдиного чіткого визначення, так чи інакше, все ж таки, йдеться про наявність або відсутність певних переваг, що дозволяють реалізовувати потенціал суб'єкта в контексті досягнення відповідних цілей.

Категорії «ефективність» та «конкурентоспроможність» є одними з ключових і в теоретичних дослідженнях, і в практичній діяльності. Адже перехід до постіндустріального етапу суспільного розвитку передбачає підвищення як ефективності виробництва, так і конкурентоспроможності (від окремого продукту до національної економіки). Проте в сучасних умовах економічного розвитку не завжди чітко виділяються і загальні

риси, і особливості зазначених категорій. А тому дослідження в даному напрямку, на наш погляд, не втрачають своєї актуальності і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективності розглядалися в працях В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, О.В. Березіна, Т.С. Галінської, А.А. Гриценка, Н.О. Єфремової, В.М. Онегіної, П.Т. Саблука, М.І. Сулими, А.В. Черепа, О.М. Шпичака та ін. Вивченням конкуренції та конкурентоспроможності займалися Р.І. Жовновач, С.М. Кваша, В.Л. Корінев, О.О. Красноруцький, А. Маршалл, К. Менгер, В. Парето, Б.Й. Пасхавер, М. Портер, О.М. Рац, Н.П. Тарнавська та ін.

Проте, незважаючи навіть на численні результати досліджень, і досі тривають суперечки між науковцями щодо взаємозв'язку категорій «ефективність» і «конкурентоспроможність».

Ціль роботи. Метою даної публікації є визначення спільних рис і відмінностей категорій «ефективність» та «конкурентоспроможність» з огляду на їх відповідність особливостям розвитку економічної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом України від командно-адміністративних умов здійснення економічної діяльності до ринкових в країні активізувалися питання конкуренції та конкурентоспроможності, як головного каталізатора успішного розвитку економіки. Адже саме конкурентоспроможна продукція здатна забезпечити підприємствам стабільні тенденції розвитку не лише на національному, але і на міжнародному рівні. Однак, аналізуючи це питання, варто зауважити, що наразі між науковцями тривають дискусії відносно категорій «конкурентоспроможність» та «ефективність». Так, деякі фахівці вважають, що конкурентоспроможна продукція виробляється лише прибутковими підприємствами, а тому, як наслідок, досить часто в економічній літературі показники, які характеризують ефективність виробництва та рівень конкурентоспроможності тісно пов'язані між собою, а в деяких випадках взагалі є подібними. Проте, на нашу думку, дана позиція є помилковою, адже рівень конкурентоспроможності є моментною характеристикою можливості успішної реалізації продукції на ринку, тобто у певному обсязі і за певною ціною. В свою чергу, рівень економічної ефективності формується в ході обороту авансованого капіталу, який має певну тривалість і під час якого рівень конкурентоспроможності може змінюватися. Але у працях більшості дослідників ці особливості взагалі не розглядаються, і як наслідок, в економічній літературі наявна дифузія цих категорій або заміна однієї іншою і навпаки.

У загальному розумінні ефективність (від лат. *effectivus* – діяльний, творчий) – це відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його

одержання [1]. Термін «ефект» в широкому розумінні означає результат будь-якого процесу. Тому і ефект, і результат можна розглядати як синоніми. Однак, як відмічають окремі автори, у деяких випадках ці терміни слід розмежовувати. Під умовним поняттям економічний результат науковці мають на увазі загальний результат (зокрема, виручка, дохід), а під поняттям економічний ефект – чистий результат (зокрема, прибуток) [2].

Категорія «ефективність» на відміну від «ефекту» є значно ширшою і враховує не лише отриманий результат, але й витрати, які були затрачені на його одержання. Разом з цим, при визначенні ефективності потрібно приймати до уваги умови, в яких був досягнутий даний результат і як це вплине в подальшому на діяльність та розвиток суб'єкта господарювання в цілому [3]. Аналогічної думки дотримується і Н.Я. Коваленко, який вважає, що ефективність – це відносна величина, результативність, викликана затратами ресурсів, відношенням ефекту до затрат на його досягнення [4]. При цьому відзначимо, що наукову позицію В.Г. Андрійчука щодо тлумачення ефективності поділяє багато вітчизняних науковців. Так, автор стверджує, що ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили [5].

Ефективність ринкової економіки передбачає досягнення парето-оптимуму на всіх етапах суспільного виробництва. Парето-оптимум означає: ресурси розподілені так, що ніхто не може покращити свого становища, не погіршуючи становища іншого. Ефективність при споживанні досягається, коли $MU_X/P_X = MU_Y/P_Y$, тобто коли співвідношення між граничною корисністю і ціною одного блага дорівнює співвідношенню між ціною і граничною корисністю іншого блага. Ефективність при обміні досягається, коли $MRS_{XY}^M = MRS_{XY}^N$, тобто за умови рівності граничних норм заміни благ. Ефективність у сфері виробництва передбачає як оптимальне використання і розподіл ресурсів всередині галузі, так і оптимальний розподіл ресурсів між галузями, іншими словами, трансформацію структури виробництва.

Умови досягнення загальної економічної рівноваги відображає крива виробничих можливостей, яка ілюструє всі можливі обсяги виробництва двох продуктів за обмежених ресурсів. Крива виробничих можливостей спадає і має від'ємний нахил, тому що ефективно виробництво означає, що збільшення обсягу виробництва одного товару вимагає переміщення ресурсів з виробництва іншого і відповідне зменшення обсягів випуску продукції останнього. Кут нахилу кривої виробничих можливостей

визначає граничну норму трансформації блага X в благо X. Гранична норма трансформації визначає альтернативну вартість – кількість одного товару, від якої потрібно відмовитись, щоб одержати додаткову одиницю іншого [6]. Альтернативна вартість є основою для визначення конкурентоспроможності. А відтак, конкурентоспроможність з певними припущеннями можна розглядати як характеристику ефективності на стадії обміну. Теоретично дане положення обґрунтовує, наприклад, модель порівняльних переваг Д. Рікардо.

Аналізуючи категорію «конкурентоспроможність», слід відзначити, що в цьому питанні думки науковців суттєво різняться. Наприклад, С. Хамініч вважає, що конкурентоспроможність є багатогранною і багаторівневою категорією, яка в ринкових умовах стає інтегральною характеристикою господарюючого суб'єкта щодо його відповідності об'єктивним (зовнішнім стосовно нього) економічним умовам [7]. Вивчаючи конкурентоспроможність, Ю.Б. Іванов встановлює, що найчастіше це поняття розглядається як здатність до ефективного використання внутрішнього потенціалу підприємства, а внутрішній потенціал – як основу утримання існуючих та розробки нових конкурентних переваг з метою успішного ведення конкурентної боротьби на ринку. Автор визначає конкурентоспроможність як самостійну системну категорію, яка відбиває ступінь реалізації цілей підприємства у його взаємодії з оточенням [8]. Конкурентоспроможність – це інтегрована властивість економічної системи, яка зумовлює реалізацію мети та досягнення результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування системи в конкурентному ринковому просторі [9].

Як правило, для оцінки конкурентоспроможності (на всіх рівнях) в міжнародній практиці застосовуються кількісні та якісні показники. Загалом методи, які використовуються фахівцями зводяться до визначення якогось одного чи кількох (за різних методів) інтегральних показників, на основі яких і оцінюється конкурентоспроможність на мікро-, мезо- та макрорівні. Останнє зумовлює необхідність опрацювання відокремлених один від одного науково-методологічних підходів до оцінок ефективності та конкурентоспроможності, які б усували можливість дифузії вказаних категорій на всіх рівнях.

Висновок. В економічній науці немає однозначної точки зору щодо підпорядкованості і взаємозв'язку категорій «ефективність» та «конкурентоспроможність». Конкурентоспроможність є необхідною передумовою досягнення економічною системою загальної економічної рівноваги, як передумови переходу до її ефективного стану. Поняттям, яке

об'єднує категорії «економічна ефективність» та «конкурентоспроможність» є альтернативна вартість та похідні від неї поняття (альтернативні або порівняльні витрати). На основі цих витрат визначається конкурентоспроможність, а альтернативна вартість – граничною нормою заміни, яка характеризує ефективність обміну. При цьому ефективність обміну є складовою формування загальної економічної рівноваги.

Бібліографічний список: 1. Ефективність // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Ефективність>. 2. Економіка підприємства / [за ред. П.С. Харіва]. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 449 с. 3. Економіка підприємства: навч. посібник [за ред. А.В. Шегди]. – К.: Знання, 2005. – 431 с. 4. Экономика сельского хозяйства: [учебник для студ. вузов] / Н.Я. Коваленко, Ю.И. Агирбов, Н.А. Серова [и др.]. – М., 2004. – 384 с. 5. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с. 6. Гронтковська Г.Е. Мікроекономіка: практикум: навч. посібник [3-є вид., стереотипне] / Г.Є. Гронтковська, А.Ф. Косік. – К.: Центр учб. л-ри, 2010. – 418 с. 7. Хамініч С. Методика інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності промислового підприємства / С. Хамініч // Економіст. – 2006. – № 10. – С. 59-61. 8. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия Иванов Ю.Б. – Х.: Изд. ХНЭУ, 2004. – 256 с. 8. Рац О.М. Ефективність функціонування підприємства основа формування його конкурентоспроможності / О.М. Рац // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 273-281.

Квятко Т.Н. Соотношение категорий «эффективность» и «конкурентоспособность»: теоретические основы исследований, общие черты и особенности. В статье проанализированы категории «экономическая эффективность» и «конкурентоспособность», определена соподчиненность и взаимосвязь этих категорий, а также намечены направления дальнейших исследований.

Kvyatko T. The ratio of categories «efficiency» and «competitiveness»: the theoretical foundations of researches, general features and special aspects. In this article, the author analyzed the categories of «economic efficiency» and «competitiveness», there were defined hierarchical ranking and the relationship of these categories, also there were scheduled directions for further researches.

